

ЛЕКСІЧНЫЯ СРОДКІ МІЖФРАЗАВАЙ СУВЯЗІ (МФС) ЯК ПАКАЗЧЫКІ АЎТАСЕМАНТЫ Ў СКЛАДАНЫМ СІНТАКСІЧНЫМ ЦЭЛЫМ (ССЦ)

Да асноўных функцыянальных лексічных сродкаў МФС у лінгвістыцы тэксту адносяць лексічны паўтор, сінанімічную замену, выкарыстанне перыфраз [1;2;3]. Найбольшай выразнасцю ў гэтых адносінах характарызуецца лексічны паўтор – “мэтанакіраванае паўтарэнне лексічных адзінак з папярэдняга тэксту ў наступным” [1:39]. Паўтор можа быць поўны, які прадугледжвае ўзнаўленне аднаго і таго ж слова або словаформы, і няпоўны (частковы), які забяспечваецца выкарыстаннем аднакаранёвых слоў. Часта ў межах аднаго ССЦ рэалізуецца спалучэнне поўнага і няпоўнага лексічнага паўтору:

Прачнуўся [Агееў. – В.С.] ад нязвычайнай цішы, расплюшчыў вочы і не адразу сцяміў, дзе ён. Было зусім цёмна, за прыштораным акном ляжала летняя ноч, праз шчыліну каля дзвярэй прабівалася тоненькая палоска святла ад лямпачкі з калідора. Аднекуль здалёк, з ускраіны пясёлка, далятаў ледзь чутны сабачы брэх, а наогул было маркотна і ціха. Неўзабаве ў гэтай душнай, гнятлівай цішы ён улавіў знаёмыя рухі рухавіка. (В.Быкаў. Кар’ер)

Прыведзены прыклад выразна ілюструе ролю лексічнага паўтору ў тэма-рэматычнай арганізацыі тэксту. Паўтораныя элементы з’яўляюц-

ца таксама важным экспрэсіўна-стылістычным сродкам, бо сэнсава і візуальна вылучаюць прадметы апісання, канцэнтруюць на іх увагу, спрыяюць ўзрастанню напружанасці, уплываючы такім чынам на павышэнне мастацкасці. Павышаную значнасць у літаратурна-мастацкім тэксце набывае анафарычны паўтор (*Лес шумеў няк вельмі нудна. Лес рэдка калі маўчыць*. Я.Колас. Васіль Чурыла) і асабліва – у спалучэнні з абзацаваннем. Анафарычны паўтор узмацняе значнасць новых звестак, дазваляе больш поўна і сістэмна паказаць прадмет апісання, настойліва акцэнтаваць на ім увагу рэцыпіента.

Сінанімічная замена выконвае не толькі тэкстаўтваральную функцыю, але і спрыяе ажыццяўленню іншых, сэнсава і стылістычна важных фактараў: выкарыстанне сінонімаў, па-першае, дазваляе пазбегнуць стылістычна не апраўданага паўтору; па-другое, садзейнічае больш выразнаму адлюстраванню рэчаіснасці праз семантычную сувязь адзначанага прадмета (якасці або дзеяння) з іншым прадметам (якасцю або дзеяннем); па-трэцяе, на якаснае ажыццяўленне ўнутрытэкставай сувязі (кагезіі) і бесперарыўнасці выкладу (кантынуму). Функцыя сінанімічнай замены ў МФС вельмі блізкая да функцыі перыфраз, мае тое адрозненне, што лексічны і сінанімічны паўтор адносяцца да экспліцытных тыпаў сэнсавага паўтору, а перыфразы – да імпліцытнага:

Больш за восемдзсят тры тысячы чалавек забіта, згарэла ў беларускіх Хатынях.

Наша беларуская Хірасіма!

(А.Адамовіч. Дадумваць да канца. Аўтабіяграфія – 85)

Паказчыкам структурна-семантычнай суаднесенасці сумежных сказаў у ССЦ служыць менавіта лексічная адпаведнасць пэўных (падкрэсленых) лексічных адзінак. Выкарыстанне перыфразы, як і лексічнай замены, з аднаго боку, робіць маўленне больш разнастайным, а з другога боку, характарызуецца значна большай вобразнасцю і эмацыянальнасцю, чым выкарыстанне іншых лексічных сродкаў МФС.

Лексічны паўтор, сінанімічная замена і перыфраза маюць розную ступень сінсемантычнасці (аўтасемантычнасці). Калі лексічны паўтор і сінанімічная замена валодаюць выразнымі прыметамі аўтасемантыі (вырванія з кантэксту сказы маюць адносную завершанасць і сэнсава ўспрымаюцца без сувязі з папярэднім або наступным кантэкстам), то перыфраза выступае ў пэўнай ступені сінсемантычнай адзінкай, бо накіроўвае выказванне да папярэдняга (часцей) або наступнага (радзей) кантэксту, патрабуе больш падрабязнага раскрыцця прадмета маўлення. Перыфраза набывае адносныя рысы аўтасемантычнасці толькі тады, калі выступае сігналам праспекцыі ў ССЦ.

Сказы з лексічнымі сродкамі МФС, не маючы выразных адзнак залежнасці ад кантэксту, могуць з'яўляцца элементамі розных структурных частак ССЦ. Сінсемантычнасць такіх сказаў можа выклікацца іншымі – марфалагічнымі і сінтаксічнымі – сродкамі МФС. Аднак структурна-семантычная цэласнасць тэксту, паслядоўнасць выкладу ў значнай меры забяспечваецца менавіта лексічнымі сродкамі. Відавочна і іх стылістычная вартасць: узнаўляючы ўжо ўзгаданы прадмет ці даючы яму новую назву (у залежнасці ад мэты, характару выказвання і інш.), павышае тэмп выказвання, узмацняе напружанасць выкладу, ствараюць мастацкую эмацыянальна-вобразную карціну, здольную эстэтычна ўздзейнічаць на рэцыпіента.

Літаратура

1. Лосева Л.М. Как строится текст. – М.: Просвещение, 1980. – 94 с.
2. Лунева В.П. Синтаксис связной речи (сложное синтаксическое целое). – Пермь, 1982. – 87 с.
3. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика (сложное синтаксическое целое). – М.: Высшая школа, 1973. – 214 с.